

ČASOPIS ZA KULTURU HRVATSKOGA KNJIŽEVNOG JEZIKA  
IZDAJE HRVATSKO FILOLOŠKO DRUŠTVO  
GOD. 58., BR. 3., 81. – 120., ZAGREB, lipanj 2011.

*Hrvatski se jezik voli znanjem.*

## ŠTO JE SREDNJOJUŽNOSLAVENSKI?

*Ranko Matasović*

**N**ije nimalo sporno da su čakavski, kajkavski, štokavski te, eventualno, torlački, narječja.<sup>1</sup> Ono što je itekako sporno jest – kojega su jezika to narječja. Dugo se u slavistici upotrebljavao termin „srpskohrvatski“ sa svojim inačicama „hrvatskosrpski“, „hrvatski ili srpski“, itd. Pitanje odabira termina, naravno, nije znanstveno pitanje. Termini su konvencije, i nema znanstvenog načina da se odredi koji je od dva termina bolji.

Međutim, zbog asocijacija na jezičnu i političku represiju prema svemu hrvatskome (što nije istodobno i srpsko) u doba jugoslavenskog komunističkog režima,<sup>2</sup>

<sup>1</sup> U ovom radu sustavno ne razlikujem dijalekt i narječje; u kroatistici je uobičajeno čakavski, kajkavski, štokavski i torlački smatrati narječjima, koja imaju svoje dijalekte, a ovi pak lokalne govore. Napominjem i da je torlački po mnogim obilježjima štokavski dijalekt koji je pretrpio utjecaje balkanskoga jezičnog saveza.

<sup>2</sup> Naravno, komunistička je represija u doba druge Jugoslavije samo zamijenila velikosrpsku u razdoblju između dva svjetska rata, no ipak su postojale i bitne razlike u odnosu tih dviju diktatura prema jezičnoj politici u Hrvatskoj (v. Matasović, 2008.a).

danas mnogi Hrvati (subjektivno bih rekao većina Hrvata) termin „srpskohrvatski“ doživljavaju uvrjedljivim, odnosno politički nekorektnim.<sup>3</sup> Već je i to dovoljan razlog za napuštanje termina „srpskohrvatski“, a osim toga, iz toga se dvodijelnoga imena ne vidi da nekim srednjojužnoslavenskim govorima govore i Bošnjaci i Crnogorci. Dalibor Brozović stoga je skovao politički neutralan termin, koji se proširio u dijelu suvremene slavistike,<sup>4</sup> iako je i dalje osporavan.<sup>5</sup> Radi se o terminu „srednjojužnoslavenski“. Brozović je smatrao da „srednjojužnoslavenski“ predstavlja naziv za „dijasistem“, sustav dijalekata između slovenskoga i bugarsko-makedonskoga.<sup>6</sup>

Po mojem je mišljenju „dijasistem“ problematičniji pojam nego sam „srednjojužnoslavenski“, Brozović je mislio da „dijasistem“ kao pojam ima i strukturalna i genetska obilježja, i nije te dvije razine uvijek dovoljno jasno razlikovao. U strukturalnom smislu, u srednjojužnoslavenski dijasistem svrstavali bi se oni govori koji većinom dijele neka od leksičkih i gramatičkih obilježja koja ga definiraju. Takva je obilježja moguće pronaći, iako je Brozović, kao i svi ozbiljni dijalektolozi, dobro znao da nema takvih obilježja koja bi bila prisutna u baš svim pojedinačnim „srednjojužnoslavenskim“ govorima. Postoji samo neporeciva činjenica da većina srednjojužnoslavenskih idioma dijeli većinu srednjojužnoslavenskih dijalekatnih obilježja. S druge strane, u genetskom smislu, srednjojužnoslavenski bi bio definiran kao skup idioma koji su potekli iz zajedničkog srednjojužnoslavenskog prajezika, odnosno onih idioma koji su proveli određen skup zajedničkih jezičnih inovacija nakon odvajanja od zapadnojužnoslavenskoga (prajezika u koji se svrstavaju slovenski, čakavski, štokavski i kajkavski, i koji nije sporan). Po svemu sudeći, Brozović

---

<sup>3</sup> Zamjena nekoga politički nekorektnog naziva jezika novim nije neobična među jezicima svijeta; tako se u Mijanmaru službeni jezik naziva *mijanmarskim* umjesto *burmanskim*, jer potonji previše podsjeća na englesku kolonijalnu administraciju koja ga je upotrebljavala. Na sličan se način u Filipinima umjesto naziva *tagalog* (*tagaloški*), koji se povezuje s najvećom etničkom skupinom te zemlje, radije koristi termin *pilipinski* (odnosno *filipinski*).

<sup>4</sup> „Pripadnici tih četiriju nacija (bošnjačke, crnogorske, hrvatske i srpske), naime, govore idiomima jednoga jezika dijasistema, srednjojužnoslavenskoga“ (Lisac, 2001.: 96).

<sup>5</sup> „Naziv koji predlažu pojedini južnoslavenski lingvisti ‘srednjojužnoslavenski’ je neegzakatan, iz njega se ne vidi što se sve može ubrojiti u srednju zonu, ubraja li se u nju samo Bosna ili se njoj pridružuje jedna ili više susjednih zemalja. Nadalje, taj naziv se ne može uklopiti u postojeće općeprihvaćeno grupiranje na zapadne južnoslavenske jezike (slovenski i srpskohrvatski) i istočne južnoslavenske jezike (bugarski i makedonski). A to postojeće grupiranje se ne može odbaciti jer je zasnovano na osobinama južnoslavenskih jezika.“ (Kordić, 2009.: 98.). Ono što autorica ovoga citata ne vidi jest da „srednjojužnoslavenski“ nije genetskolingvistički termin kao „zapadnojužnoslavenski“, o čemu će još biti riječi u ovom članku. Isto se nerazumijevanje posvuda očituje i u nedavno objavljenoj Kordićinoj knjizi (Kordić, 2010.).

<sup>6</sup> „Za pojam ‘srednjojužnoslavenski’ upotrebljava se već duže vrijeme a i danas cio niz naziva sastavljenih na ovaj ili onaj način od dvaju elemenata: srpskohrvatski, hrvatskosrpski, srpsko-hrvatski, hrvatsko-srpski, hrvatski ili srpski, srpski ili hrvatski, srpski/hrvatski, hrvatski/srpski jezik dijasistem“ (Brozović, 2001.: 26.).

je smatrao da je „srednjojužnoslavenski“ idiom koji je moguće interpretirati i kao genetsku jedinicu klasifikacije (usp. npr. Brozovićev članak u Brozović i Ivić, 1988.).

Posljedica je mojih istraživanja o genetskoj klasifikaciji slavenskih jezika (Matasović, 2008.), te zapadnojužnoslavenskoga prajezika, da „srednjojužnoslavenski“, kao zajednički prajezik idioma kojima govore svi Hrvati, Bošnjaci, Srbi i Crnogorci (i samo oni), najvjerojatnije nije postojao. Razlog je tomu što nema zajedničkih inovacija, jezičnih promjena, koje bi obuhvatile sve čakavske, kajkavske i štokavske idiome, i samo njih. Primjeri takvih izoglosa koji se obično navode u literaturi, pa i kod samoga Brozovića,<sup>7</sup> malobrojni su i svi od reda sporni. Primjerice, genitiv jednine praslavenskih u-osnova (tip slovenskoga *med*, *medu*) doista nije posvjedočen ni u jednom suvremenom „srednjojužnoslavenskom“ dijalektu, ali imamo razloga vjerovati da je postojao u čakavskom još razmjerno nedavno, svakako nakon nastanka onih obilježja kojima se čakavski razlikuje od štokavskoga i kajkavskoga (Matasović, 2008.: 65. – 66.). Ima, dakako, i drugih obilježja koja imaju slovenski govori, a ne pojavljuju se u srednjojužnoslavenskome, ali to su uvijek slovenske zajedničke inovacije, nikada srednjojužnoslavenske. Takva je inovacija, primjerice, duljenje pokraćenoga praslavenskog akuta u višesložnim riječima (npr. slovenski *brāt*, ali genitiv jednine *bráta*).

Čak i kada bismo pronašli jednu ili dvije ekskluzivne srednjojužnoslavenske inovacije, to još uvijek ne bi bilo dovoljno da dokaže genetsko jedinstvo toga jezika, jer postoje i izoglose koje povezuju neke njegove dijelove sa slovenskim, ili s bugarsko-makedonskim dijalektima. Primjerice, u slovenskome, kajkavskome i u dijelu štokavskih i čakavskih govora međusamoglasničko \*ž prelazi u r (*može* > *more*), dok ta promjena u istočnim štokavskim govorima izostaje. Isto tako, kajkavski, kao i slovenski, uglavnom gubi praslavenski vokativ, koji je u pravilu očuvan u čakavskome i u štokavskome. Ako postoje i ekskluzivne srednjojužnoslavenske izoglose i one koje dijelove srednjojužnoslavenskoga povezuju s drugim narječjima, bilo bi proizvoljno neke od tih izoglosa smatrati bitnima, a druge ne.

Iz svega što sam upravo rekao slijedi i da nema niti zajedničkih promjena koje su obuhvatile sve idiome kojima govore Hrvati (čakavske, kajkavske i štokavske) i samo njih.<sup>8</sup> To ujedno znači da nije nikada bilo niti prahrvatskog jezika, odnosno da „hrvatski“, kao jezik svih Hrvata, nije u genetskom smislu dobro definirana veličina.

Treba odmah reći da to nije jedini slučaj u kojem se stroga znanstvena klasifikacija razlikuje od svakodnevne, laičke. Sa strogo lingvističke točke gledišta, nema ni „njemačkog“ jezika, ukoliko se pod time misli na zajednički prajezik svih dijalekata kojima govore Nijemci, i samo njih. Niskonjemački dijalekti u Sjevernoj Njemačkoj genetski su znatno bliži nizozemskome nego visokonjemačkim dijalektima iz kojih

<sup>7</sup> V. Brozovićev članak u Brozović i Ivić, 1988. i njegov rad Brozović, 1997.: 127.

je potekao standard, a jidiš, koji se ne smatra njemačkim idiomom, od visokonjemačkoga se razlikuje manjim brojem izoglosa nego od, primjerice, niskonjemačkih govora u Pomoraciji i Mecklenburgu.

Međutim, u svakodnevnom govoru o jezicima ne držimo se stroge genetske klasifikacije. Također, stroga genetska klasifikacija zanemaruje neke činjenice bitne za razumijevanje povijesti jezika, a osobito slučajeve naknadne interferencije, utjecaja među genetski srodnim, ali različitim dijalektima. Niskonjemački govori u sjevernoj Njemačkoj već su stoljećima pod utjecajem Lutherova visokonjemačkoga, tako da „čistih“ niskonjemačkih dijalekata teško da uopće ima; na sličan način, na hrvatskom su području već stotinama godina čakavski i kajkavski govori pod utjecajem štokavskoga, što zbog migracija u razdoblju nakon turskih osvajanja, što zbog činjenice da se u crkvama u čitavoj Hrvatskoj i u katoličkim zajednicama u Bosni već gotovo pola tisućljeća koriste iste knjige. Naravno da je u takvoj situaciji prirodan rezultat konvergencija među dijalektima koji mogu biti i prilično različiti u genetskom smislu. Isto tako, činjenica da čakavski, kajkavski i štokavski nisu proveli neke inovacije koje definiraju slovenski učinila ih je međusobno bližima i razumljivijima upravo u odnosu prema slovenskomu. Iako samo zajedničke inovacije dokazuju blisku genetsku srodnost, *izostanak* inovacija može objasniti strukturalnu bliskost pojedinih idioma. Da bismo izrazili činjenicu da štokavski, kajkavski i čakavski ipak tvore nekakvo, prije svega arealno i komunikacijsko jedinstvo, potreban nam je termin, a „srednjojužnoslavenski“ po mom mišljenju najbolje izražava upravo tu činjenicu. Brozovićeva je zasluga što je skovao taj termin, te što nije pristao iz politički probitačnih razloga niti u jednom razdoblju svoje duge i plodne karijere poricati očigledno: da postoji smisao u kojem Hrvati, Srbi, Bošnjaci i Crnogorci govore istim jezikom, ali i da postoji smisao u kojem su njihovi jezici različiti.

Naime, kada se govori o srednjojužnoslavenskome, ne govori se o standardnim jezicima, koji su u pravilu definirani svojim normativnim gramatikama i rječnicima. Brozović je u svojim radovima jasno razlikovao „srednjojužnoslavenski“ dijasistem, od onoga što je zvao „standardnom novoštokavštinom“, odnosno onoga što se u uvjetima političke represije u komunističkoj Jugoslaviji moralo nazivati zajedničkim srpskohrvatskim/hrvatskosrpskim standardnim jezikom koji, doduše, postoji u dvije varijante. Ponovno, razlika između termina „različite varijante“ jednoga standardnog jezika i „različiti standardni jezici“ temeljeni na istoj dijalekatnoj osnovici konvencionalna je, ali znanstveno je važno da razumijemo u čemu su točno razlike između idioma o kojima je riječ i kako su one nastale. Jedino nam takav pristup može omogućiti da odnos hrvatskoga i srpskoga usporedimo s drugim, sličnim

---

<sup>8</sup> Tu tezu prihvaća i dio inozemnih slavista, npr. Frederik Kortlandt (1982.) i Henrik Birnbaum (1985.), koji ističe da je „srpskohrvatski“ u većoj mjeri rezultat naknadne konvergencije izvorno različitih slavenskih dijalekata negoli genetski jedinstven jezik.

jezičnim situacijama, a samim time i da inozemnim lingvistima objasnimo o čemu zapravo govorimo.

U literaturi se često navode primjeri jezika koji su nastali na temelju istih ili vrlo bliskosrodnih dijalekata, a ipak su izgrađeni u dva različita standarda. Najčešće su spominjani slučajevi odnos malezijskoga i indonezijskoga, norveškoga i danskoga, hindskoga i urdskoga. Iz više razloga odnos hindskoga i urdskoga najviše podsjeća na odnos hrvatskoga i srpskoga, a dijalekt iz kojega su potekli i hindski i urdski, *khari boli*, u mnogome podsjeća na položaj štokavskoga među srednjojužnoslavenskim dijalektima. Riječ je o razmjerno jedinstvenom dijalektu okolice grada Delhija, administrativnoga središta Indije.<sup>9</sup> Baš kao što je štokavski utjecao na susjedni čakavski i kajkavski, i *khari boli* izvršio je velik utjecaj na susjedne dijalekte u sjevernoj Indijskoj nizini; iz toga, među obrazovanim Indijcima u 19. stoljeću vrlo proširenog idioma, potekli su i suvremeni hindski i urdski standardni jezik. Međutim, znanstvena, pravna i općenito kulturna terminologija u hindskome i urdskome razlikuju se u velikoj mjeri, budući da je urdski svoju terminologiju uglavnom crpao iz perzijskoga i arapskoga, a hindski iz sanskrta, učenog jezika hinduističke religije. Na sličan su način, kao što je više puta upozoravao Dalibor Brozović, znanstvene, vojne i pravne terminologije u hrvatskom i srpskom prilično različite. Osim toga, urdski se piše modificiranom verzijom arapskoga pisma (slično kao i perzijski), a hindski indijskim alfabetom devanagari, kojim se piše i sanskrt, upravo kao što se hrvatski piše latinicom, dok u pisanju srpskoga prevladava ćirilica. Razlike između hindskoga, koji je jedan od službenih jezika Indije, i urdskoga, koji je službeni jezik Pakistana, posve su jasne i ne bi trebale biti sporne, čak ni kada bi bilo znanstvenika koji bi govorili o „varijantama“ hindsko-urdskog standardnog jezika.

A doista ih je bilo. Kao i među Hrvatima i Srbima, i među muslimanskim i hinduističkim stanovnicima Indijskog Potkontinenta bilo je jezičnih unitarista, utjecajnih znanstvenika i političara koji nisu željeli da nastanu dva standardna jezika, ni dvije države u kojima bi se provela standardizacija. Najpoznatiji je među njima Mahatma Gandhi, koji je umjesto o hindskom i urdskom govorio o „hindustanskom“ jeziku koji ima dvije varijante i piše se dvama pismima.<sup>10</sup> I neki su indijski lingvisti

<sup>9</sup> V. npr. Kachru, 2006.: 10.

<sup>10</sup> „I have spoken to hundreds of delegates and thousands of visitors ... and I have come to the deliberate-conclusion, that no language except Hindustani - a resultant of Hindi and Urdu - can possibly become a national medium for exchange of ideas or for the conduct of national proceedings“ (Gandhi u časopisu Young India, 21. 1. 1920., pretiskano u Gandhi, 1956.: 14., (Govorio sam stotinama delegata i tisućama posjetitelja i došao sam do promišljenoga zaključka da ni jedan jezik osim hindustanskog – koji je nastao od hindija i urdua – ne može ni u kom slučaju postati nacionalnim medijem za razmjenu ideja ili za vođenje nacionalnih spisa.)

svojedobno prihvatili ovu terminologiju, ali je ona, zbog polustoljetnoga vojnog i političkog sukoba između Indije i Pakistana danas uglavnom napuštena.

Poput područja na kojima se govore štokavski idiomi, i sjeverna je indijska ravnica (dolina Gangesa) u osnovi dijalekatski kontinuum: nema jasnih snopova izoglosa, budući da nema ni izrazitih prirodnih prjepreka koje bi ih stvarale; kao i na srednjojužnoslavenskome području, političke su se granice u protekla dva tisućljeća često mijenjale, što nije doprinosilo jezičnoj homogenizaciji te, usprkos postojanju kontinuumu, postoje i znatne razlike među dijalektima, osobito uspoređuju li se rubna područja. Na znatno većoj prostornoj skali, razlike između radžasthanskoga na zapadu i maithilskoga na istoku, podjednako su velike kao i razlike između zetsko-južnosandžačkih i slavonskih štokavskih govora (ili su nešto veće od njih).

Kao i u slučaju hrvatskoga i srpskoga, i u Indiji se jezikom iz kojega su potekla oba standarda u javnoj komunikaciji isprva služila samo jedna zajednica. U indijskom slučaju bili su to muslimani, koji su najviše zaslužni što je britanska administracija prihvatila urdski umjesto perzijskoga kao jezik javne uprave tijekom kasnog 18. i ranog 19. stoljeća. U to su se vrijeme indijski hindusi u znanstvene i vjerske svrhe služili sanskritom, izumrlim jezikom drevne Indije. Lijepa je književnost indijskih hindusa bila na čitavom nizu jezika, indoarijskih i dravidskih, od kojih je suvremenom hindskom najbliži tzv. *braj*, koji ipak nije izgrađen na temelju istoga dijalekta kao hindski/urdski. To je u određenom smislu usporedivo s hrvatskom srednjovjekovnom i ranom novovjekovnom književnošću, koja je stilizirana čakavskim, a ne štokavskim narječjem.

Najveća je razlika između hindsko-urdske situacije, s jedne strane, i hrvatsko-srpske, s druge strane, u povijesti odnosa između tih idioma i identiteta zajednica koja se njima služe.<sup>11</sup> Danas možemo smatrati urdski bitnim elementom pakistanskoga identiteta, baš kao što je i hindski bitan dio indijskoga identiteta, ali u prošlosti nije bilo tako; i indijska i pakistanska nacija nove su tvorevine, u osnovi rezultat dvjesto godina britanskoga kolonijalizma i podjele Potkontinenta nakon prestanka kolonijalne vlasti. Napose u Indiji, nakon odvajanja od Pakistana, proces integriranja nacije i nacionalnoga jezika nije ostvaren na način kako je to zamišljao Gandhi. Dok u sjevernoj Indiji, u državama u kojima se govori hindski ili jezici bliskosrodni hindskome, taj jezik većina stanovnika doživljava kao „svoj“, odnosno kao bitan element vlastitoga identiteta, na indijskom jugu govornici dravidskih jezika često hindski smatraju nametnutim jezikom i radije prihvaćaju engleski kao drugi jezik, odnosno kao jezik komunikacije s govornicima drugih jezika Indije.<sup>12</sup> Kao što vi-

---

<sup>11</sup> U nastavku teksta upotrebljavat ću izraz „nacija“, ne implicirajući, naravno, da su nacije u srednjem vijeku bile zajednice posve ekvivalentne modernim nacijama. Upotrebljavam taj izraz, dakle, u predteoretskom smislu, kako je on poznat od antičke starine do danas.

<sup>12</sup> V. npr. Deshpande, 1979.; Rai, 1984.; Schiffman, 1999.

dimo, čak i u slučaju odnosa među jezicima koji naizgled jako podsjećaju na odnos hrvatskoga prema srpskomu postoje bitne razlike, koje nam samo pokazuju kako je teško o jeziku i identitetu iznositi općenite, univerzalno vrijedne teze.

Ključna je razlika u odnosu spram hrvatsko-srpske situacije u tome što Hrvati i Srbi nisu „nove“ nacije kao Indijci i Pakistanci.<sup>13</sup> Ni to nije aksiomatska tvrdnja, ili očigledna činjenica, već znanstvena hipoteza koja podliježe empirijskoj provjeri. Jasno je da nacije nisu „prirodne“ već „umjetne“ tvorevine, te da nisu sve podjednako stare; nema smisla pitati se kojim su jezikom govorili Amerikanci u četrnaestom stoljeću, ali i te kako možemo pitati, primjerice, kojim su jezikom govorili Irci u osmom stoljeću. Dok na prvo pitanje nema smisla reći da nisu govorili istim jezikom kojim uglavnom govore danas, na drugo pitanje upravo je to smislen i točan odgovor: Irci su u osmom stoljeću govorili irskim jezikom, dok danas većinom govore engleski. Pitanje je sada jesu li Hrvati kao Irci, Englezi i Gruzijci, u čije postojanje nitko ne sumnja barem od srednjega vijeka, ili su kao Australci, Amerikanci i Pakistanci, koje doista možemo smatrati razmjerno novim nacijama. Ako se pravilno ne razumije, usporedba odnosa hindskoga i urdskoga s odnosom hrvatskoga i srpskoga može više zbuniti nego što će rasvijetliti pravo stanje stvari. Upravo zbog takvih usporedbi lingvisti poput Roberta Greenberga (2005.) mogu vjerovati da je postojao jedinstven srpskohrvatski, koji se 1991. odjednom raspao na dva nova jezika, srpski i hrvatski, onako kao što se hindustanski 1947. raspao na hindski i urdski. Međutim, hrvatski ima znatno dulju povijest od 1991., što se iz usporedbe s hindskim ne vidi. Oспоравати tu povijest znači eksplicitno primjenjivati različite kriterije na Hrvate i na druge europske narode. Budući da je Antonio Nebrija 1492. napisao gramatiku kastiljanskoga jezika, hoćemo li reći da to nije bila prva španjolska gramatika, zato što se moderne nacije stvaraju tek u 19. stoljeću? Ako je to, kao što je općenito prihvaćeno, prva gramatika španjolskoga jezika, zašto onda poricati da je stotinjak godina poslije napisana Kašićeva gramatika „ilirskoga“ prva gramatika hrvatskoga jezika?<sup>14</sup> Kada je Joachim du Bellay napisao Obranu francuskoga jezika u šesnaestom stoljeću, treba li doista tvrditi da je to knjiga o nekom idiomu iz kojega će se tek u doba stvaranja francuske nacije razviti francuski jezik? Naravno da nije tako: Nebrija i du Bellay pisali su o španjolskom i francuskom u istom smislu u kojem su Vrančić i Kašić pisali o hrvatskom jeziku, u doba kada hindski i urdski još nisu

<sup>13</sup> Naravno, moguće je suvremenu nacionalnu razliku između Indijaca i Pakistanaca projicirati u prošlost i tvrditi da ona odgovara vjerskoj razlici između indijskih hindusa i muslimana. U Indiji je vjerska razlika, koja je vrlo stara, pretočena u nacionalnu razliku tek u dvadesetom stoljeću; na južnoslavenskom je području nacionalna razlika – u onoj mjeri u kojoj je ona postojala u srednjem vijeku – starija od vjerske shizme u 11. stoljeću. Takvo je gledište, međutim, pogrešno, kao što je po mojem mišljenju pogrešno i izjednačavanje nacionalnih razlika između Hrvata i Srba s vjerskim razlikama katolika i pravoslavaca koji govore „srednjojužnoslavenski“.

<sup>14</sup> O značenju termina „ilirski“ u nazivanju jezika v. osobito Krasić, 2004.

postojali. Vrančić i Kašić bili su Hrvati u vrijeme kada Pakistanaca i Amerikanaca još nije bilo. Jasna svjedočanstva o postojanju hrvatskoga naroda i hrvatskoga jezika imamo još od srednjega vijeka – barem od spominjanja hrvatskoga jezika u Istarskom razvodu.

Ako se dakle složimo da ima smisla govoriti o Hrvatima u srednjem vijeku, ima smisla i pitati kojim su jezikom, ili jezicima, oni tada govorili, i kojima su se služili u javnoj sferi. Ako pak pitanje ima smisla, odgovor nije teško naći: Hrvati su se od srednjega vijeka u javnoj upotrebi služili različitim jezicima, od kojih neki uopće nisu slavenski (latinski, njemački, talijanski), a neki jesu, i ti se svi s jednakim pravom mogu nazivati hrvatskima (hrvatska redakcija crkvenoslavenskoga, čakavski, kajkavski i štokavski govori). Niti jedan od tih idioma nije nikada bio potpuno jedinstven niti standardiziran, no svi su, u manjoj ili većoj mjeri, utjecali na oblikovanje standardnoga hrvatskog jezika. Međutim, samo je na temelju jednoga od njih – da se poslužim izrazom Radoslava Katičića – hrvatski standard konačno stiliziran tijekom osamnaestog i devetnaestog stoljeća. To je štokavski, koji je i jedini od navedenih idioma koji nije isključivo hrvatski, jer njime još od srednjeg vijeka govore i Srbi, a od samih početaka izgradnje vlastitih nacija i Bošnjaci i Crnogorci.

Međutim, štokavski nikako ne treba poistovjetiti sa standardnim jezikom; talijanski je standard nastao na temelju toskanskoga dijalekta, ali se od njega danas znatno razlikuje, isto kao što je suvremeni londonski dijalekt (osobito sociolekt nižeg društvenog prestiža, tzv. *cockney*) vrlo različit od standardnoga britanskog engleskog, iako je londonski govor u prošlosti presudno utjecao na standardizaciju engleskoga. Mnogi su standardni jezici tijekom svoje povijesti mijenjali ili modificirali dijalekt na temelju kojega su oblikovani; primjerice, litavski se standard počeo izgrađivati na temelju žemaitškoga dijalekta tijekom 17. i 18. stoljeća (osobito u Istočnoj Pruskoj), da bi potom koncem 19. i početkom 20. stoljeća bio definitivno oblikovan na temelju sjevernijega aukštaitškoga dijalekta. Standardizacija slovačkoga počela je koncem 18. stoljeća na temelju zapadnoslovačkih govora, ali je potom nastavljena prihvaćanjem srednjoslovačkoga dijalekta sredinom 19. stoljeća.<sup>15</sup>

U hrvatskom se slučaju također može ustvrditi da je standardizacija započela na prijelazu 16. u 17. stoljeće na temelju čakavskoga narječja (sa štokavskim primjesama), prije svega u djelu Bartola Kašića, ali da su poslije posve prevladali štokavski utjecaji. Pri tom se nije radilo o izgradnji različitih standardnih jezika, već o preoblikovanju nastajućega hrvatskoga standarda. Kontinuitet standardnoga jezika uvijek proizlazi iz kontinuiteta kulturne i komunikacijske zajednice kojoj on služi. Zbog toga Radoslav Katičić s pravom naglašava da treba govoriti o štokavskoj *stilizaciji*

---

<sup>15</sup> V. Sesar, 1996.



hrvatskoga jezika,<sup>16</sup> a ne o *štokavskoj dijalekatskoj osnovici*. Za sadašnjost hrvatskoga standarda njegova „štokavska osnovica“ nije osobito bitna: ona objašnjava zašto je hrvatski standard toliko sličan srpskomu (i bošnjačkome i crnogorskom), ali ne što on jest, a osobito koju je ulogu odigrao u izgradnji hrvatske nacije i njezine kulturne baštine.<sup>17</sup> Štoviše, naglašavanje dijalekatne osnovice standardnog jezika može stvoriti pogrešnu predodžbu da govornici suvremenih novoštokavskih dijalekata samim time govore standardnim jezikom; kao što svaki standardolog zna, standardni jezik nikomu nije materinskim, on se uvijek mora naučiti u školi.

Ponovno pomaže usporedba s drugim standardnim jezicima suvremene Europe i svijeta. Nitko ne osporava da je suvremeni francuski standardni jezik nastao na temelju dijalekta Île-de-Francea (pokrajine u kojoj se nalazi Pariz), ali to se danas u prikazima francuskoga standarda uopće više ne smatra relevantnim, upravo kao što za standardni nizozemski nije osobito relevantno da je nastao na temelju dijalekta pokrajine Holandije. Koga od suvremenih autora koji pišu o njemačkom standardu uopće zanima na temelju kojeg je visokonjemačkog dijalekta nastao Lutherov prijevod Biblije? To je pitanje zanimljivo samo povijesno, a ne i sinkronijski. Samo se u slučaju hrvatskoga i drugih standardnih jezika oblikovanih na temelju novoštokavskoga dijalekta ističe njihova „dijalekatna osnovica“. Nadam se da je došlo vrijeme da se u određivanju identiteta hrvatskoga standardnog jezika primijene isti kriteriji kao i oni koji vrijede za druge europske jezike.

#### Literatura

- Birnbaum, H., 1985., O dvux osnovnyx napravlenijax v jazykovom razvitii, *Voprosy jazykoznanija*, 2., 131. –156.
- Brozović, D., 1978., Hrvatski jezik, njegovo mjesto unutar južnoslavenskih i drugih slavenskih jezika, njegove povijesne mijene kao jezika hrvatske književnosti, *Hrvatska književnost u evropskom kontekstu*, Zagreb, 9. – 83.
- Brozović, D. i Ivić, P., 1988., *Jezik srpskohrvatski/hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski*, Jugoslavenski leksikografski zavod „Miroslav Krleža“, Zagreb
- Brozović, D., 1997., Gramatičke značajke hrvatskog jezika, *Jezik*, god. 44., br. 4., Zagreb, 127. – 135.

---

<sup>16</sup> „Mi sada govorimo standardnim, štokavskim, no nije štokavski narodni govor uzdignut u književni jezik Srba i Hrvata, nego je književni jezik Hrvata različito dijalekatski stiliziran; hrvatski na čakavsku, hrvatski na štokavsku i hrvatski na kajkavsku stilizaciju. No, ta štokavska stilizacija je potpuno prevladala i mi ovo što sada govorimo stiliziramo tako da nosi štokavska obilježja, ali to ne znači da je cijela povijest i dubina izražajnih vrijednosti i asocijacija ukinuta. Zlo sa srpskim i hrvatskim nije što kažu da su to izuzetno slični jezici, nego da nas se uvjeri da nemamo cijelu tu jezičnu povijest.“ (Katičić, 2009.: 1.)

<sup>17</sup> To je osobito jasno uvidio Dalibor Brozović u svojem kapitalnom radu: Brozović, 1978.

- Brozović, D., 2001., Lingvistički nazivi na srednjojužnoslavenskom području, Jezik i demokratizacija (zbornik radova), Institut za jezik, Sarajevo, 25. – 32.
- Deshpande, M. M., 1979., Sociolinguistic Attitudes in India: An Historical Reconstruction, Karoma, Ann Arbor
- Gandhi, M., 1956., The Gandhi Reader, ur. H. A. Jack, Grove Press, New York
- Greenberg, R. D., 2004., Jezik i identitet na Balkanu. Raspad srpsko-hrvatskoga, Srednja Europa, Zagreb
- Kachru, Y., 2006., Hindi, Benjamins, Amsterdam
- Katičić, R., 2009., Kroatologija obuhvaća kulturu kao cjelinu, Vjesnik on-line, <http://www.vjesnik.hr/Html/2009/10/05/Clanak.asp?r=kul&c=1>.
- Kordić, S., 2009., Policentrični standardni jezik, Jezični varijeteti i nacionalni identiteti, ur. Badurina, L. i dr., Disput, Zagreb, 83. – 108.
- Kordić, S., 2010., Jezik i nacionalizam, Durieux, Zagreb
- Kortlandt, F., 1982., Early Dialectal Diversity in South Slavic II, Dutch Contributions to the Thirteenth International Congress of Slavists, Ljubljana: Linguistics, Rodopi, Amsterdam – New York: 215. – 235.
- Krasić, S., 2004., Pape i hrvatski književni jezik u XVII. stoljeću, Matica hrvatska, Zagreb i Čitluk
- Lisac, J., 2001., Nacionalno u srednjojužnoslavenskim organskim i drugim idiomima, Jezik i demokratizacija (zbornik radova), Institut za jezik, Sarajevo, 95. – 99.
- Matasović, R., 2008., Poredbenopovijesna gramatika hrvatskoga jezika, MH, Zagreb
- Matasović, R., 2008.a, Jezik i identitet svugdje, osim na Balkanu, Identitet jezika jezikom izrečen, ur. A. Peti-Stantić, Srednja Europa, Zagreb, 63. – 72.
- Rai, A., 1984., A House Divided. The Origin and Development of Hindi/Hindavi, Oxford University Press, Delhi
- Schiffman, H. F., 1999., South and Southeast Asia, Handbook of Language and Ethnic Identity, ur. J. Fishman, Oxford, Oxford University Press, 431. – 443.
- Sesar, D., 1996., Putovima slavenskih književnih jezika, Zavod za lingvistiku Filozofskoga fakulteta, Zagreb

#### Sažetak

Ranko Matasović, Filozofski fakultet, Zagreb

UDK 81-26, izvorni znanstveni rad

primljen 7. prosinca 2010., prihvaćen za tisak 28. veljače 2011.

#### Central South Slavonic

This paper discusses the meaning and uses of the term „Central South Slavonic“, coined by Dalibor Brozović. It is argued that that term should be used as a cover term for a group of converging South Slavic dialects, but not as a putative branch on the genealogical tree of the Slavic languages. The relationship between different standard languages in the Central South Slavic area is compared to the relationship between Hindi and Urdu, but important differences are also highlighted.